כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

בסודשיח

■ בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת נשא ■ ד' סיון ה'תש"פ ■ 27.05.2020 ■ גליון מס' 584 ■

החרדיות של ימינו

/ מעיין דויד*

מתיחת ביקורת על צדדים מסוימים בהתנהלותה של הקהילה החרדית גורמת לחרדים רבים לאי נוחות. כך כשפותחים את קופת השרצים של הגזענות; כשמדברים על המתח שבין לומדים לעובדים; כשדנים בזלזול בחוקי המדינה; או כשמתארים תופעות של השגחה בלתי מספקת על ילדים. במשך עשורים, ביקורת כזו פשוט לא יכלה להיכתב בריש גלי. גם היום, כאשר הצורך של החברה החרדית להציב תמונת עולם ורודה ופסטורלית התרכך קמעא, וכביסה מלוכלכת מסוימת הותרה לתלייה, ניתן עדיין להרגיש באווירת אי-הנוחות השוררת בקרב חרדים לנוכח ביקורת הרומזת לפגמים המצויים בקרבנו.

הסיבה להסתייגות זו פשוטה: דרך החיים החרדית מזוהה עם קיום התורה והמצוות. התפיסה הרווחת היא, שלהיות חרדי, הוא לחיות את החיים בדרך הראויה ביותר - דרך שהתורה עצמה מתווה. משכך, כל ביקורת על בעיות ייחודיות לחברה החרדית מקוממת מעצם קיומה. אם החברה החרדית היא הגשמה של דרך ה', איך יתכן שיהיו בה רעות חולות שלעתים קיימות בשיעורים גבוהים יותר מבחברות הרחוקות מתורה ומצוות?

אם חרדים מבית מצליחים איכשהו לחיות עם דיסוננס זה, מתחזקים ובעלי תשובה מתקשים בכך הרבה יותר. הם אינם מצליחים להבין את הפער שבין החברה החרדית האידאלית כפי שהם מציירים אותה בדמיונם לבין ההיכרות הבלתי אמצעית אתה בפועל. נכון, הם מוצאים בעולם החרדי חסד ובטיחות ושבתות מרוממות וחיי משפחה מחממי לב, ואף לא מעט הקרבה למען ה' ותורתו. אבל הם מוצאים שם גם דברים מרגינים פחות. במידה רבה, התהפוכות שעבר עולם התשובה בשנים האחרונות הן נגזרת של הבנה זו. לא רק שבעלי התשובה מבינים שקליטה מלאה שלהם בתוך הקהילות החרדיות הוותיקות היא עניין מאתגר הרבה מעבר למה שחשבו; רבים מהם כבר כלל אינם רוצים עוד להשתלב במיינסטרים החרדי. הם מעריכים את החרדים, ואף יצביעו למפלגות חרדיות, אך הם פשוט אינם רוצים להשתייך לקהילה שיש בה אלמנטים כה קשים.

בשיח מול בעלי תשובה נפוצה הגישה של "שימו לב ליהדות, לא ליהודים". הגרעין של גישה זו נכון: התורה היא אמת, ולא משנה אילו עוולות מבצעים אנשים המתיימרים ללכת בדרכה. אבל תשובה זו היא גם כסות עיניים: הרי חזקה על התורה ש"המאור שבה מחזירם למוטב" (איכה רבה ב). מדוע אפוא מפגינה חברה הנאמנה לתורה, לצד מעלותיה הרבות, גם כמה פגמים משמעותיים, הבולטים במיוחד לעין שלא הורגלה בהם?

בציבור רווחות שלש דרכי התמודדות עם שאלה זו - הכחשה, פסילה גורפת ופשרה. דרך אחת היא הכחשה: זה לא קורה, ואם זה קורה - לא יותר מאשר במגזרים אחרים. גם אם קשה מאד להכחיש שמדובר בתופעה הרווחת דווקא בציבור החרדי (ראו ערך סלקציה בלתי עניינית בקבלה למוסדות חינוך), יעבוד המוח היהודי שעות נוספות כדי לייצר רציונליזציה המצדיקה את התופעה וממילא מסירה ממנה את הקלון. דרך ההתמודדות שנייה, הננקטת בדרך כלל על ידי צופים מבחוץ, היא שימוש בתופעות השליליות בתור ראיה לכך שאורח החיים החרדי מוטעה מעיקרו. אורח חיים המייצר תופעות חברתיות כאלה, מסיקים אותם צופים, אינו יכול להיות מוצדק. הדרך השלישית היא להודות בחומרת התופעות ובייחודיותן, אך להציג אותן כמעין "טרייד-אוף". בחברות אחרות יש ליקויים רבים עוד יותר, יטען החרדי. אלא מה, גם לחברה החרדית יש שלדים בארון? נו, טובים שלדים שאתה כבר מכיר בתוך חברה קהילתית, אכפתית ותורנית, מן הכאוס הגדול בחוץ. זהו מחיר ששווה לשלם.

הגישה השלישית מאפשרת לחרדים רבים לחיות בשלום עם התופעות החברתיות השליליות, אך היא אינה עונה על השאלה העקרונית. אם החברה החרדית אכן אידאלית, כיצד התפתחו בה ליקויים משמעותיים הייחודיים דווקא לה?

תפוצה לכל קהילות ישראל

עוד בעיתון

ניתן לעבור לכתבה הרצויה ע"י לחיצה על שמה.

ושמו את שמי על בני ישראל
בפגישה המפורסמת של דוד בן־גוריון עם החזון־איש, שאל ראש הממשלה את החזון־איש...
המשך בעמ' 4

שו"ת קיץ
היחס שבין קריאת התורה לתפילת שחרית
יש לדון האם יש לחיובים השונים של הקריאות בתורה זמנים מוגדרים בתוך יום החיוב, או שזמנם כל היום...
המשך בעמ' 5

פרשת סוטה
לפני שהתורה מתארת את מעמד חנוכת המזבח שנעשה ע"י הקרבת קורבנות כל נשיאי ישראל...
המשך בעמ' 6

תפילת ותיקין או שמיעת ברכת כהנים
בפרשתנו פרשת נשא כתוב: דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרֲכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם...
המשך בעמ' 8

סיפור לשבת
תחת העץ נפתרה חידת הצוואה
סיפר הרב אהרן מרגלית שליט"א [מרצה מבוקש ומספר סיפורי חיים מרגשים]: באחד הימים מסרתי...
המשך בעמ' 9

שביבים
■ *חלום ושיברו*
■ *חמין מקרב לבבות*
■ *השבת ששמדה על רוזה*
המשך בעמ' 10

וקרא זה אל זה ואמר / תגובות
תגובה למאמרו של הרב נועם פלאי "זכרון השואה בחברה החרדית: האם מדובר בבדלנות?"
המשך בעמ' 13

המונח "חרדיות" אינו זוכה להעמקה רבה. הרי כולם יודעים מה הכוונה. עם זאת, לצרכי מאמר זה אבקש לצלול למעמקי המשמעויות הכרוכות בו. מהי חרדיות? ברור שאין מדובר רק בשמירת תורה ומצוות, שכן ישנם שומרי תורה ומצוות שאינם חרדים. היא אינה אדיקות נוסח אירופה, שכן רבים מהחרדים אינם יוצאי עדות אשכנז. מעל הכל, חרדיות איננה פשוט גרסה מהודרת של יהדות אורתודוקסית. המסע שהוביל ליצירת המושג "חרדיות" ולבניית הקודים של החברה החרדית התחיל אמנם בהגדרה העצמית של האורתודוקסיה, אי אז לפני כמאתיים שנה, אולם מדובר היום בשני מונחים נפרדים. יהדות אורתודוקסית (אם תרצו, דבקות בהלכה) לחוד וחרדיות לחוד. אולי רוב היהודים האורתודוקסים ביותר הם אכן חרדים, אך הגדרתם בתור אלה דורשת ערך מוסף שאינו כלול במקורות היהודיים הבסיסיים. היצמדות לשלחן ערוך והקפדה על כל סעיפיו אינן מספיקות כדי להפוך יהודי ל"יהודי חרדי". ובאותו מקום שבו צוויי השלחן הערוך מסתיימים ומתחיל יישומו של הקוד החרדי, באותו מקום ממש צומחים הנושאים הגורמים לספיקת הכפיים הנואשת: "היתכן כדבר הזה?"

החרדיות של ימינו, למעשה, היא הרכבה של שני אלמנטים. אלמנט אחד הוא חינוך ליראת שמים ולהקפדה מחמירה על תורה ומצוות. האלמנט השני הוא קודים קהילתיים: נספחים שהצטרפו לעגלת החרדיות עם השנים ומנהגים שהתפתחו עם הזמן, על בסיס יסודות של התבדלות (חשש מחשיפה למה שבחוץ) ושמרנות (רתיעה משינויים ומהבלתי מוכר). עם השנים רכשו הקודים הקהילתיים מעמד כה מקודש, עד שלעתים הם אפילו גוברים על דעת ההלכה, רק משום שהם מזוהים עם חרדיות.

דוגמא אחת לדבר הוא חוסר האמון של החברה החרדית ברשויות. בימיה הראשונים של מדינת ישראל, סימלו הרשויות את הציונות - שההסתייגות ממנה היתה חלק חשוב מהגדרתה המקורית של היהדות החרדית. חוסר האמון במדינת ישראל אפשר לקהילה החרדית לשמור על סטנדרטים הלכתיים גבוהים בתחומים שונים ולתחזק מוסדות פנים-קהילתיים כגון בתי דין פרטיים. אולם במרוצת השנים לא נותר חוסר האמון הזה רק בתחום ההלכה או בסוגיות של דת ומדינה: הוא בא לידי ביטוי במגוון רחב של דרכים, מאי רצון לפנות למשטרה ועד זלזול נפוץ בחוקים מסוימים. הוא הפך לחלק מההגדרה העצמית של החרדיות, מבלי שיהיה לו דבר עם המוטיבציה המקורית שלו - הגנה על היקר ליהדות.

הדבקות בהתמסרות ללימוד תורה גם היא דוגמא למאפיין חרדי שעם השנים נוסף לו גוון קהילתי נטול מקור תורני. מספרם העצום של לומדי התורה, המציאות ההיסטורית החדשה שבה רוב הנשים החרדיות מקבלות על עצמן את עול הפרנסה (ולו לתקופת מה) כדי לאפשר לבעל להקדיש עצמו ללימוד תורה, וייקורם של תלמידי חכמים בעיני כל שכבות החברה - הם כולם תוצאות מכוונות של העמדת החשיבות של לימוד התורה בראש פירמידת הערכים החרדית. אבל בשמו של אותו עקרון יהודי הסתעפו - בהתפתחויות שהגיעו "מלמטה למעלה", מהציבור ולא מהמנהיגות הרוחנית - אף תוצרי לוואי, כמו התנשאות על יהודים כשרים העובדים לפרנסתם, לחץ חברתי להיוותר בחיי הכולל גם במחיר של סבל אישי, או הקרבת צרכים בסיסיים של הילדים למען הסטטוס החברתי הנחשק.

ניתן להמשיך בניתוח כיצד אינסטינקטים מוצדקים בבסיסם ועקרונות חיוביים שהם חלק מהותי מהגדרת החרדיות קיבלו פרשנות תרבותית וחברתית שקשה להצדיק, על בסיס יסודות יהודיים. עם זאת, השורה התחתונה היא אחת: החרדים אינם אך ורק קהילה של "שלומי אמוני ישראל", אף שבאופן רשמי (ולרוב גם מעשי) העיקרון המוביל של חייהם הוא שמירה מדוקדקת של התורה והמצוות. המאפיינים שנזקקו להם כדי לשמור על הרמה הרוחנית של הקהילה - מאפיינים כמו שמרנות, חשש מהאחר, התבדלות, זהות מגזרית חזקה, וכן הלאה - השיגו, לצד התוצאות הרצויות, גם תוצאות רצויות פחות. כפי שנראה בהמשך, תוצאות בלתי רצויות אלה אינן גורל שאי אפשר לחמוק ממנו; אולם יש צורך להיות מודעים להן. חשוב לדעת מתי אנו פועלים באופן "יהודי" חד-משמעי, ומתי אנו פועלים באופן "חרדי תרבותי" או "חרדי חברתי", שכל קשר בינו לבין היהדות מקרי בהחלט.

מדוע חשוב לנתח את ההבדלים שבין המאפיינים התורניים של החרדיות לבין המאפיינים הקהילתיים שלה? נדמה כי בעשורים האחרונים חל בלבול מושגים קשה, ונאמני החרדיות מפגינים לעתים דבקות גדולה יותר במאפיינים תרבותיים וחברתיים של החרדיות מבעקרונות יהודיים הלכתיים. מצב זה (ברוב המקרים) לא נוצר בשל סולם ערכים מסולף במכוון, שבו גובר ה"ס'פאסט נישט" על דבר ההלכה עצמה. הוא בעיקר תוצאה של הבנה לקויה וחוסר חשיבה - לעתים גם האמונים על החינוך אינם עושים את המאמץ הדרוש כדי ליצור הפרדה בין דברו של השלחן ערוך לבין דבר הנורמות החרדיות.

זה קורה במיוחד כאשר נוצרות התנגשויות חזיתיות בין האמירה היהודית-הלכתית ובין האמירה החרדית. נדמה שתחום בין האדם לחברו הוא הפרוץ ביותר. מערכות היחסים בין קבוצות בתוך החברה החרדית, ובמיוחד היחס לכל מי שאינו "סטנדרטי", כמו משפחה חד-הורית או בעלי תשובה, טעונים שיפור רב. עם זאת, קשה לעשות בו שימוש להמחשת טענתי, כיוון שכל דוגמא לאפליה תיהדף בטענה כי היא לשם שמים. גם העושים מעשי זמרי דורשים, לעתים קרובות מדי, שכר כפנחס.

נושא אחר שבו גוברת התרבות החרדית לעתים קרובות על הפסיקה ההלכתית הוא שאלת ההונאה של רשויות המדינה. ידוע שהגרי"ש אלישיב זצ"ל - הפוסק הליטאי האחרון המקובל באופן גורף על כל הציבור החרדי הליטאי - פסק כי העיקרון של "דינא דמלכותא דינא" חל ללא פקפוק על כל חוקי מדינת ישראל שאינם סותרים את ההלכה. למרות פסק חד משמעי זה, ממשיכים חרדים רבים לטעון (או לנהוג) כי "לגנוב את המדינה זו מצוה". או לכל הפחות, זו בהחלט לא עברה. ודוק: לא מדובר באנשים ההולכים לפי רב הפוסק אחרת, מדובר בעיקר באלה שכלל אינם סבורים שיש לברר את הנושא מבחינה הלכתית.

סברה נפוצה זו באה לידי ביטוי במגוון דרכים. למרות הזהירות מגזל הרווחת בציבור, למשל, "עבודה בשחור" כלל אינה נחשבת להתנהלות לקויה. כשמגיע זמן ההרשמה למעונות יום של התמ"ת, מדברים חרדים רבים בגלוי על דרכים שונות "לשפץ את התלושים" כדי לקבל או להגדיל את ההנחה. כשהורים רוצים לקבל קצבת ביטוח לאומי עבור אחד הילדים, יומלץ להם לפנות לאיש ציבור חרדי המתמחה ב"העברת תדריכים" לילדים כך שיתנהגו וידברו באופן שיאלץ את הביטוח הלאומי להעניק קצבה. ועוד לא דיברנו על "תעשיית העבודות" (שחובה להגיש בהשתלמויות ובתכניות לימוד שונות) הרווחת אצלנו. תופעות אלה, חשוב להדגיש, אינן נובעות

מזלזול בפסוק "מדבר שקר תרחק". הורים שייקחו את הילד שלהם ל"תדריך", תוך שהם מלמדים את לשונו דבר שקר, יזדעזעו עמוקות אם ישקר בנסיבות אחרות. הם פשוט ספגו את התפיסה התרבותית החרדית הרווחת, ששוד המדינה אינו שוד. הדבר כה ברור בעיניהם, שהם אף אינם רואים צורך לבדוק אותו מול סמכות הלכתית.

פרדוקס מסוג זה ניתן גם לראות במקום שבו פסק הלכה מסוים יוצא נגד נורמה תרבותית שקיבלה כמעט מעמד של "הלכה" בציבור החרדי. כך לדוגמא, כל בוגרת בית יעקב זוכרת דברי מוסר ששמעה בגנותו של לבוש ארוך, מאחר שהוא "רחובי". התפיסה הזו כל כך מושרשת בדי-אן-איי של כללי הלבוש החרדיים לנשים, שאפילו דמות כמו הגר"ח קנייבסקי אינה יכולה לערער עליה. כשהוא הוציא לפני מספר שנים פסק הקובע כי מדובר בלבוש מהודר שיש להקפיד עליו ברמה של לכתחילה, זכו הדברים להתעלמות רועמת. אמנם לגר"ח קנייבסקי יש פסיקות יוצאות דופן במספר נושאים (כגון לבישת שעון לגברים או בדיקות "דור ישרים"), אך במקרה הזה היה ניתן להתייחס לפסק שלו, למצער, בתור הגדרת הלבוש הארוך כלבוש הגון וראוי. זה לא קרה, והסיבה לכך פשוטה: הסמינרים כבר הקדימו וביססו את הנורמה הקהילתית שנשים "משלנו" אינן מתלבשות כך.

לעומת הפסקים וההלכות שנדחקו אל הצד, עומדות נורמות שקיבלו מעמד קרוב לזה של "הלכה למשה מסיני". דוגמא טובה לכך הן הזמנות לשמחות. על הזמנה רווחת בציבור החרדי ליטאי או ספרדי חתומים ההורים במתכונת "משה כהן ורעייתו". יש מהחסידים המגדילים עשה וחותמים "משה כהן ובני ביתו". נוהג זה התקבל כמובן מאליו אצל רוב הציבור.

אך כאשר בודקים הזמנות לחתונה של דורות קודמים, התמונה משתנה מעט. למשל, בספר "בית אמי" על חיי הרבנית קנייבסקי, לא נמנעו העורכים מלפרסם את צילום ההזמנה לחתונה של הגרי"ש אלישיב זצ"ל ורעייתו, ועל ההזמנה חתומים שני הצדדים בשמותיהם המלאים: הרב אברהם והרבנית חיה מושא אלישיב, והרב אריה והרבנית ציפורה חנה לוין. אכן אכשר דרא, אבל עד כדי כך שגילינו הלכה שמשפחות תלמידי חכמים מופלגים כאלה לא הכירו? כמובן, אם נדחק את החרדי המצוי לקיר הוא יודה, שניסוח ההזמנות אינו עניין הלכתי. ועם זאת, מרבית המשפחות החרדיות לא יוותרו על הניסוח המקובל, גם במחיר של עמידה קשוחה מול הצד השני: כוחה של החרדיות התרבותית חזק מדי. במספר מקרים שהכרתי, כאשר צד אחד אכן היה "פתוח" יותר והתעקש על הופעת שמות שני ההורים, הודפסו שתי גרסאות של הזמנות, כדי שהצד ה"אדוק" יותר (בחרדיותו התרבותית) לא יובך בפני קרוביו ומיודעיו.

נורמה אחרת שהפכה לסטנדרט מקודש היא הימנעות מפרסום תמונות נשים. בציבור החרדי בישראל מקובל זה שנים לראות בתמונות נשים בל-ייראה-ובל-יימצא. הגישה בציבור הליטאי והספרדי עוד נחשבת מקלה יותר מן הגישה המקובלת בחלקים גדולים בציבור החסידי, אצלם גם איורים של נשים (או ילדות) אסורים בתכלית האיסור. שלא כטרנדים חרדיים ישראליים, הטרנד הזה אף זכה ליצוא מוצלח אל מעבר לים. כיום הוא מצוי במרכזו של פולמוס גדול ביהדות החרדית האמריקאית, שם מתלוננים על כך שאפילו בעיתונים המיועדים לנשים בלבד לא מתירים פרסום תמונות, ולו הקטנות והדיסקרטיות ביותר, של הנשים הצנועות ביותר. פולמוס זה טרם הגיע למדיית הפרינט החרדית בישראל, אבל הוא הגיע גם הגיע לעיתונות הדיגיטל. באתר קירוב מוכר, למשל, המדיניות היא לפרסם תמונות של נשים צנועות, לאחר ביקורת קפדנית. מדיניות זו מתבססת על פסק ספציפי שהתקבל מפוסק חרדי ידוע, שהיום כבר אינו בין החיים. למרות זאת, מנהלי האתר זוכים בקביעות לתלונות על תמונות הנשים המתפרסמות באתר, ועל "פריצת הגדר" ו"ההחטאה הנוראית" הכרוכה בכך. גם כשהם מקבלים את התשובה הפשוטה שהאתר קיבל היתר רבני לנוהג שלו, לא נחה דעתם של המגיבים. מה שעומד בבסיס הזעם שלהם אינו גדר הלכתי והחשש מפני פריצתו, אלא חטא מסוג אחר: הבגידה בנורמה החרדית.

וכמובן, איך אפשר לשכוח את נורמות הלבוש החרדיות? בריכוזים החרדיים הגדולים, גבר שלובש חולצה צבעונית, למשל, יישפט בחומרה ועלול לסכן את העתיד המוסדי של ילדיו. יתרה מזו: גם כשהשוני בלבוש נתפס לפי רוב הדעות ההלכתיות הידור, היחס עלול להיות חשדני עד ביקורתי ממש - אם זה גבר חרדי שהתחיל להטיל בציציותיו תכלת, ואם זו אישה חרדית (במיוחד מעדות אשכנז) שהחליפה את הפאה במטפחת. על אף שפסקים רבים של תלמידי חכמים המקובלים בציבור תומכים בצעדים הללו, המבט הנפוץ כלפי הנוקטים אותם לא ישקול את הצד ההלכתי אלא את הניואנסים התרבותיים שלהם.

אין טעם לקטרג על הציבור, ולא ראוי לסדר רשימה חסרת תועלת של פגמיו. עם זאת, דומני שכל חרדי מכיר היטב את התופעה שעליה אני מצביעה: קידוש הנורמות החברתיות, גם כשברור שמדובר בהתנהגות שאינה נדרשת על-פי ההלכה, ולעתים אף אינה ראויה על-פיה.

האבחנה בין התורניות לקהילתיות עונה על השאלה שבה פתחתי: מדוע, בחברה שחרטה על דגלה את ההליכה בדרך ה', קיימות רעות חולות שאין בחברות אחרות. הסיבה לכך אינה פגם באידאלים שלה, חלילה, אלא קידוש אלמנטים קהילתיים שדבקו בה וחוסר יכולת להסיר אותם עקב חשדנות מובנית כלפי שינויים חברתיים.

מעבר להיותה תשובה למקטרגים על החרדיות, אבחנה זו חשובה במיוחד כדי שאנו עצמנו נדע איזו ביקורת יש בה ממש ואיזו ביקורת אינה אלא קנטרנות. הנטיה הבסיסית שלנו היא להגן אוטומטית על החרדיות מפני כל ביקורת. ניתן כאמור להבין את הגישה, ואת התועלת הגלומה בה. אך יש בה נזק - נזק שאסור להעלים עין ממנו. הדחייה האוטומטית של ביקורת נכונה עלולה לעורר חשד, אפילו בקרב חרדים מלידה: אם החברה החרדית נוהגת באפולוגטיות ביחס לבעיות אמתיות הקיימות בה, מי ערב לנו שהיא אינה אפולוגטית גם ביחס לעקרונות היסוד שלה? כתוצאה מכך, ישנם העשויים לאבד לחלוטין את האמון בדרך החרדית. אם איננו רוצים לעודד זאת, חובה עלינו ללמוד להבחין בין מתקפות בלתי מוצדקות על היהדות לבין ביקורת מוצדקת שאכן מצביעה על עשבים שוטים הגדלים בקרבנו תחת אצטלת החרדיות.

ביקורת כלפי הציבור החרדי על ריבוי לומדי התורה שבו, למשל, אין היא אלא גלגולו של האפיקורס התלמודי הרוטן: "מאי אהנו לן רבנן". ביקורת נגד הערך המהותי של לימוד תורה היא מתקפה על היהדות. אך מנגד, ביקורת על ההצמדות של החרדים ללבוש שהיה מקובל באירופה לפני מאה שנים, היא ביקורת לגיטימית שניתן להעניק לה מענה לגיטימי לא פחות. אפשר בהחלט למצוא ללבוש החרדי צידוקים בשפת היהדות, אך לא ניתן לראות בחולקים עלינו בעניין זה

את מתנגדי היהדות.

לעומת אלו, התהייה מדוע אברכים מסוימים מתעקשים לבנות לעצמם מוסדות ולהדיר מהם כל ילד שאביו עובד, היא ביקורת על קידוש הקהילתיות והפלגנות, ונתקשה למצוא לה "תשובה יהודית" המתקבלת על הדעת. באופן דומה, שמירת המסורת המשפחתית נוסח "אל תיטוש תורת אמך" היא עניין יהודי, ואילו אפליה עדתית היא עניין חברתי חרדי שאין לו ולא כלום עם היהדות הנאמנה. צניעות היא עניין יהודי, ואילו הגדרת נורמות לבוש ספציפיות (שלפעמים פוסלות דווקא הידורים הלכתיים, דוגמת מטפחת לכיסוי הראש או חצאית ארוכה) היא עניין קהילתי. תקוה לגדל ילדים תלמידי חכמים היא עניין יהודי, אך התעלמות מצרכיהם של ילדים בעלי אתגרים שאינם מאפשרים להם להשתקע בלימוד, היא עניין קהילתי.

ישאל השואל: אם הקיום של החברה החרדית מאפשר לה לטשטש גבולות בין הלכה ותרבות, ולהצמיח נורמות חברתיות שחלקן לקויות בהחלט, איך יכולים אנחנו להצדיק את קיומה? התשובה לכך פשוטה. אדם הזקוק נואשות לתרופה אינו מפסיק לקחת אותה בגלל תופעות לוואי. הוא כן אמור - אם יש שכל בקדקודו - לשים את לבו להוראות הרפואיות, לקחת את התרופה בדיוק לפי ההמלצות, להיות מודע לתופעות הלוואי ולנקוט אמצעים מוכחים כדי להקל עליהן. אין לי ספק שדרך החיים החרדית היא התרופה הטובה ביותר למציאות החיים של ימינו. החברה החרדית הצליחה ועודנה מצליחה לגדל בתוכה את המספר הרב ביותר של יהודים שתורה ומצוות הן מרכז הכובד של חייהם, שלא לדבר על המספר הרב ביותר של תלמידי חכמים. ההכרה בכך, עם זאת, אינה אמורה למנוע מאתנו לזהות את תופעות הלוואי שמהן אנו סובלים, ולנסות לצמצם אותן.

החדשות הטובות? יש לנו בהחלט סיבות לאופטימיות. אחרי הכל, ישנן קהילות חרדיות (בין בארץ, בין מחוצה לה) שבהן לא קיימות אותן רעות חולות המזוהות עם החרדיות התרבותית. יש גם תופעות שהיו נפוצות בציבור החרדי בעבר, וכיום הן הולכות ונעלמות. נושא מוגנות הילדים הוא אחד מהם. במקום צניעות בשיח ובמחשבה, ננקטה בעבר התעלמות מוחלטת מסכנות פוטנציאליות. מצבנו כיום טוב בהרבה. מוסדות חינוך שהם סמל לשמרנות מעבירים לתלמידיהם תכניות מוגנות, ופוגעים מורחקים מהקהילה ביעילות גבוהה יותר מבעבר. האם המצב בתחום מושלם? ודאי שלא. אבל ההתקדמות שהתרחשה בו מוכיחה שאין סיבה להתייאש מתופעות שליליות הצומחות אצלנו רק כי "ככה זה בחברה החרדית". כל עוד אין מדובר בתופעה יהודית והלכתית, יש לנו מלוא הזכות - ואף החובה - לפעול לשינוי.

לפני מספר חודשים פרסם עו"ד דובי וינרוט סיפור ששמע מידיד של אביו המנוח, עו"ד יעקב וינרוט. הידיד סיפר כי ניתח באוזני וינרוט המנוח את הפלגים השונים בחברה הדתית: "הליטאים הם כאלה, החסידים הם כאלה," וכן הלאה. עו"ד וינרוט היסה אותו באמרו: "תפסיק לספר לעצמך סיפורים. העולם הדתי מתחלק לשניים: אלה שהתורה היא החיים שלהם ואלה שהתורה אינה החיים שלהם. כל שאר החלוקות הן פיקטיביות."

המשיח יצטרך כנראה להגיע לפני שנחייה כולנו באקלים שבו החלוקה הרלוונטית היחידה היא זו שציין עו"ד וינרוט המנוח. עד אז, עם זאת, אפשר בהחלט להשתמש בתובנה שלו כדרך לבחון את מעשינו בתור חרדים: מתי אנחנו פועלים כי התורה בראש מעייניו, ומתי אנו פועלים משיקולים חרדיים-תרבותיים גרידא. חשבון נפש כזה יכול להוביל אותנו למעשים מתוקנים יותר, לחברה בריאה יותר, ולמוכנות גדולה יותר לקבל ביקורת המבקשת לעשות אותנו, החרדים, עוד יותר יהודים.

*מתוך "צריך עיון" / הכותבת עיתונאית ופובליציסטית

ושמו את שמי על בני ישראל

/ הרב יעקב הלוי פילבר

בפגישה המפורסמת של דוד בן־גוריון עם החזון־איש, שאל ראש הממשלה את החזון־איש: כיצד נוכל אנו החילוניים והדתיים להמשיך לחיות כעם אחד למרות חילוקי הדעות? על כך השיב לו החזו"א בדברי הגמרא [סנהדרין לב ב]: "שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, עם עוברות שתיהן טובעות, בזה אחר זה שתיהן עוברות, תדחה שאינה טעונה מפני הטעונה" [בשיח הציבורי במקום "ספינה" השימוש הוא "עגלה ריקה ועגלה מלאה"] הדמוי הזה שהחברה החילונית היא "ספינה שאינה טעונה", מעלה את חמתם של אנשים רבים, הרואים עצמם נפגעים כאילו אין בחייהם החילוניים ולא כלום. ועל הדימוי של החזו"א אנו יכולים לומר את אשר אמרו תלמידי רבי יוחנן בן זכאי לרבם: "רבינו, לזה דחיתו בקנה, לנו מה אתה אומר?" שהרי חז"ל עצמם אומרים לנו: "חכמה בגויים תאמין", ועל הכתוב: "יפת אלקים ליפת" דרשו: "יפייפותו של יפת באהלי שם", והנביא יחזקאל קובל על ישראל: "וכמשפטי הגויים אשר סביבותיכם לא עשיתם" ופירשו חז"ל: "כמתוקנים שבהם לא עשיתם", ומפירושם משמע שיש קובלנא כאשר ישראל אינם עושים כמתוקנים שבאומות העולם. וכן אמרו: הרואה חכם מחכמי העולם מברך: "שנתן מחכמתו לבשר ודם". נמצא מדבריהם שגם מחוץ למחנה של עם ישראל העולם אינו ריק ואפילו יש מה לאמץ ממנו.

ארבעים שנה קודם השיחה הנ"ל נשאל הראי"ה קוק שאלה דומה ועליה הוא משיב תשובה שלכאורה דומה אך למעשה שונה, וכך כתב הראי"ה: "ומה שכתבת על דברי בעניין החופשים (החילוניים), אבאר לך: כוונתי היא, שיכולים להסביר להם גם כן, כי מה שנתקיימה האומה עד כה על ידי קיום המצוות אנו רואים בעדות של ניסיון, שאי אפשר להכחישו, ואם אפשר שתתקיים (האומה) היא ורוחה בלא קיום התורה, לפי ידיעתנו הוא דבר נמנע. אבל גם אם ניתן להם טעותם (שהאומה יכולה להתקיים בלא תורה) לא יוכלו לומר שקנו על זה ניסיון ארוך, השוקל כאותו הניסיון הבטוח שלנו,

אם כן להכניס בסכנה קיום האומה, החביבה גם להם לפי דברם, הוא רשע וכסל". [אג' פט] לפי טיעונו של הראי"ה, חסרונה של הספינה החילונית הוא לא שהיא ריקנית, אלא שהמטען שיש בה אינו יכול להוות אלטרנטיבה להבטחת הקיום הנצחי של האומה.

את דברי הראי"ה ניתן להבין על פי דברי הגמרא [ברכות סא ב] על פפוס בן יהודה שמצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה, אמר לו: עקיבא, אי אתה מתיירא מפני המלכות? השיב לו ר"ע: אמשול לך משל למה הדבר דומה, לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם, אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם? אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, לא פקח אתה אלא טיפש אתה, ומה במקום חיותנו אנו מתייראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה - אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה: 'כי הוא חייך ואורך ימיך' כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה". והנה אין הדגים טוענים כי היבשה הוא מקום ריק שאין בו תרבות, אדרבא במובנים מסוימים עלינו להודות שהחיים שעל היבשה הם תוססים ומלאי פעילות יותר מאשר החיים בנהר, אלא שאין הם יכולים להבטיח חיים לדגים. אותו הוויכוח צריך להיות גם בין שומרי אמוני ישראל לאחינו המבקשים תרבות חדשה לחברה הישראלית העכשווית, האם התרבות החדשה ביכולתה להבטיח לאורך ימים את קיומו העתידי של העם היהודי עלי אדמות, כאשר הניסיון ההיסטורי וגם העובדות של היום מורים שההתנתקות מחיי תורה ומצוות הביאו להתבוללות. ועל כן להבטחת קיומה הנצחי של האומה אמרה התורה: "ושמו את שמי על בני ישראל" ואז יזכה ישראל לברכת הנצח "ואני אברכם".

■

שו"ת קיץ

הרב שבתי יגל / הכולל הקהילתי רעננה

פרק ב' - היחס שבין קריאת התורה לתפילת שחרית

יש לדון האם יש לחיובים השונים של הקריאות בתורה זמנים מוגדרים בתוך יום החיוב, או שזמנם כל היום.

והנה קריאות התורה של ימים שני וחמישי נעשות בתוך תפילת שחרית, ויש לברר גם האם קריאות אלו שייכות ואגודות לתפילת שחרית, וזמני תפילת שחרית הם גם זמני קריאת התורה של ימים אלו, או שאין קשר בין התפילה לקריאת התורה, והרי הם שני חיובים שונים, ואין להשליך מזמני האחד על זמני השני.

והנה לכאורה מכך שקריאת התורה בימים אלו נעשית קודם 'קדיש תתקבל' יש מקום לחשוב שהקריאה היא חלק מהתפילה וגם היא נכללת בתוך 'תתקבל צלותהון ובעותהון', אך בדברי התרומת הדשן מבואר שאין הקריאה נחשבת כחלק מהתפילה, שהרי כתב תרומת הדשן[א] - שאם התחילו את חזרת הש"ץ כאשר היו עשרה מתפללים, ניתן לסיים עד קדיש תתקבל (כולל) גם ללא עשרה, אך לא יקראו בתורה, וכתב הטעם משום שהקריאה בתורה בציבור הוא חיוב בפני עצמו, והוכיח כן מקריאת התורה במנחה שהיא קודם התפילה.

קריאת התורה ומצוות התפילה - מי קודם?

ובאמת יש להבין מדוע אם כן קריאת התורה של שחרית בימים שני וחמישי היא לאחר תפילת שמונה עשרה וקודם 'קדיש תתקבל' ואילו קריאת התורה של מנחה היא קודם תפילת שמונה עשרה?

ובספר 'עמק ברכה' (פומרנצ'יק) כתב לבאר זאת, שהנה התפילה יותר תדירה, אך קריאת התורה היא יותר 'מקודשת', וכאשר יש לפנינו שני חיובים אחד מהם יש לו מעלת 'תדיר' ולשני יש מעלת 'מקודש' יקדים איזה מהם שירצה, ולכן מאחר ויש עניין להתפלל עם הנץ החמה הקדימו את תפילת שחרית לקריאת התורה, ועוד שתפילת שחרית יש לה זמן קבוע עד ד' שעות, אך תפילת מנחה שאדרבה יש עניין להסמיך את התפילה לשקיעה[ב], הקדימו את הקריאה לתפילה[ג].

וביום שיש תפילת מוסף קוראים בתורה קודם תפילת מוסף, מאחר וקריאת התורה היא גם יותר תדירה וגם יותר מקודשת מאשר תפילת מוסף. עד כאן תוכן דבריו הברורים והנהירים.

קריאת התורה כחלק מסדר התפילה

אלא שעדיין יש לברר מדוע אם כן קבעו את קריאת התורה של שחרית בימים שני וחמישי קודם 'קדיש תתקבל'[ד]? הרי לפי דברי ה'עמק ברכה' ניתן גם להקדים את קריאת התורה לתפילה, ונהי שלכתחילה לא קבעו כן משום הסיבות דלעיל, מכל מקום מדוע נכנסה ובאה קריאת התורה בתוך סדר התפילה עוד קודם 'קדיש תתקבל'?

ונראה לענ"ד בביאור הדבר שקריאת התורה בימים שני וחמישי היא אכן חלק נפרד מתפילת שחרית (ובכלל קריאת התורה נתקנה עוד קודם חיוב ג' תפילות ביום) אך לאחר שנתקנה תפילת שחרית סדרו את הקריאה בתורה כחלק מתפילת שחרית והיא נחשבת חלק מסדר התפילה, אך איננה חלק בלתי נפרד מהתפילה, ולכן על אף שלכתחילה הסדר הנכון הוא לקיים חובה זו על סדר תפילת שחרית, מכל מקום יכול לקיים חובה זו אף קודם התפילה או לאחר התפילה, והרי זה דומה לברכות הבשמים והמאור שלכתחילה יש לברכם כחלק מנוסח ההבדלה, ומשום כך באים לאחר ברכת בורא פרי הגפן וקודם ברכת ההבדלה (ואין זה נחשב להפסק) אך אם משום מה לא עלה בידו לברכם בעת ההבדלה, יכול לברך כל אחת

בפני עצמה בנפרד מההבדלה כל זמן מוצאי שבת[ח].

וראה בזה מה שכתב בספר 'משמרת שלום' (קוידנוב) שאם שמע קריאת התורה קודם התפילה, יקרא לעצמו שוב את הקריאה מתוך החומש לאחר התפילה, ומבאר שם שיש עניין מיוחד לקרוא בתורה דווקא לאחר התפילה שאם לא כן הוא מהפך הצינורות עיין שם בדבריו, ועל פי זה הרשות ניתנת להיאמר גם שבימים שני וחמישי יש עניין מיוחד באיחוד של התפילה וקריאת התורה להדדי, ואשר על כן גם קריאת התורה באה קודם קדיש תתקבל.

ובאמת מצאתי בשו"ת תרומת הדשן עצמו שכתב שקריאת התורה נחשבת חלק מסדר התפילה וזה לשונו[ט]:

'...קריאת ס"ת וסדר קדושה והלל ואבינו מלכנו וכה"ג כולהו לסדר התפלה באין וקדיש לאחריהם חוזר עיקר על התפלה די"ח'.

וכדי שדבריו לא יסתרו למה שכתב התרומת הדשן עצמו באשר לדין יצאו מקצת מהמתפללים (מובא לעיל) על כרחך לומר כמ"ש לעיל[ז].

וכן מצאתי באבודרהם[יא] שכתב באחד הטעמים לקריאת ההפטרה בשם 'הפטרה' וזה לשונו:

'אחר שקראו ההפטרה נסתלקו מתפלת יוצר ומתחילין בתפלת מוסף' עד כאן.

הרי שגם קריאת התורה של שבת בבוקר היא סיום והשלמת תפילת יוצר - תפילת שחרית[יב].

ואם כן סיכום הדברים הוא שקריאת התורה היא חובה עצמאית, אך תיקנו לקיים תקנה זו לכתחילה על סדר התפילה[יג].

אלא שיש לעיין מדוע אם כן קריאת התורה של שבתות ומועדים טובים ובכל יום שיש תפילת מוסף לא נתקנה כחלק מתפילת שחרית אלא היא באה לאחר 'קדיש תתקבל'[יד] וצ"ע.

ועיין בפירוש הריטב"א למסכת מועד קטן[טו], ומבואר שם שכאשר בתי הכנסת היו בטלים בגלל נשיא שמת, בשבת קודש היו קודם קוראים בתורה בבית הכנסת, ולאחר מכן היו מתפללים בבית האבל.

א - שו"ת תרומת הדשן סימן ט"ו.
ב - כמבואר בגמ' במסכת ברכות דף כ"ט שמצווה להתפלל עם דמדומי חמה.
ג - ועיין עוד כמה טעמים ותשובות לשאלה זו על פי נגלה ועל פי נסתר בספר חיים למהר"ח פלאג'י זצ"ל סימן י"ז אות י"א.
ד - וראה מה שכתבתי במקום אחר אודות קביעת אמירת ההלל בליל יו"ט ראשון של פסח קודם אמירת 'קדיש תתקבל'.
ה - עיין ביאור הלכה על סימן רצ"ו סעיף ח' ד"ה 'לא יבדילו לעצמן'.
ו - שו"ת תרומת הדשן סימן י"ג.
ז - ועיין עוד באשל אברהם (בוטשאש) סימן רצ"ב אות א' שכתב: 'יש מקום לומר שאחר שנתקנו סדרי התפילות הקדושים יש קפידא שיהיה קריאת התורה הקדושה סמוכה להתפילה דוקא' ועיין גם בספר חיים למהר"ח פלאג'י זצ"ל שם (ובזה יש להוסיף על מה שכתבתי בשו"ת בסוד שיח סימן י"ט הערה ג').
ח - שחרית של שבת.
ט - וע"ע בשאילת יעב"ץ שם.
י - ובשו"ת שביבי אש חלק א' סימן צ"ז כתב 'והנה זה פשוט וברור דאין הקריאה חלק מתפילת השחר ואין לה כל קשר אליה ואע"ג דאנו קוראין בימות החול לפני קדיש תתקבל שבא לסיום התפילה, אף על פי כן אין זה מוכיח כלל שעניין הקריאה הוא חלק מהתפילה', ומוכיח זאת משו"ת תרומת הדשן סימן ט"ו המובא לעיל, ומתוך כך מעיר על דברי בעל המשמרת שלום שדבריו הם תימה, עכת"ד, והנה בסימן פ"ב דן שם לעניין הקשר שבין ההלל לתפילת י"ח ומסיק שם שאחר התקנה לומר את הלל בשחרית נהפך זה לחלק מסדר התפילה (אך במקום צורך רשאי להפסיק ביניהם ואין דין טעימה לפני ההלל כדין טעימה לפני התפילה וזה דלא כשו"ת שאילת יעב"ץ המובא בביאור הלכה סימן תכ"ב) ואם כן יש לומר כעין זה גם לגבי 'קריאת התורה' וכדמוכח בשו"ת תרומת הדשן סימן י"ג, וצ"ע.
יא - ובאמת יש לעיין בדבר שהרבה מצוות שזמנם בשחרית תיקנו אותם על סדר תפילת שחרית קודם קדיש תתקבל, כן הוא לגבי ההלל, נטילת לולב, קריאת התורה, קריאת מגילה של יום פורים, ואילו המצוות שזמנם בלילה לא תיקנו אותם על סדר תפילת ערבית אלא לאחר קדיש תתקבל, כן הוא בספירת העומר, קריאת מגילה של ליל פורים, וכן הוא במנהג קריאת התורה בליל שמחת תורה, ויוצא דופן הוא מנהג אמירת ההלל בליל פסח בבית הכנסת שבא קודם קדיש תתקבל ויש לעיין בטעם הדבר.
ובאשר לקריאת המגילה של יום פורים יש אולי להוסיף שמאחר ויש בה בחינה של הלל וכמו שאומרת הגמ' 'קריאתה זו הלילא' ממילא באה קודם קדיש תתקבל. שוב הראוני בלבוש סימן תרצ"ג שאכן התקשה בזה מדוע בליל פורים קריאת המגילה היא לאחר קדיש תתקבל, ובשחרית היא קודם קדיש תתקבל, ומסיק שטעות נפל בספר המנהגים ויש לומר לאחר ערבית בליל פורים חצי קדיש ולאחר קריאת המגילה קדיש שלם, אולם באליהו רבא שם ישב קושיית הלבוש בשני אופנים:
א) ביום הפורים שבלא"ה מפסיקים בין חזרת הש"ץ לקדיש תתקבל בקריאת התורה, לא חשו להוסיף גם קריאת המגילה, מה שאין כן בליל פורים לא רצו להפסיק בקריאת המגילה בין התפילה לקדיש תתקבל.
ב) נהגו להתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים, וממתינים לקריאת המגילה עד צאת הכוכבים א"כ הוי הפסק גמור, ואף כאשר חל במוצ"ש לא פלוג, משא"כ בשחרית.
ועל פי זה יש ליישב גם את עניין ספירת העומר (ועיין במור וקציעה המובא בבה"ל סימן תפ"ט).
ואחד שאיני יודע את שמו כתב לי:
'אולי אפשר לומר טעם לחלק, כי תפילת שחרית חובה ולכן יכלו לתקן את המצוות האלו כחלק מהתפילה וקודם תתקבל, משא"כ תפילת ערבית שהיא רשות, איך יתלו דבר שהוא חובה במה שהוא רשות, ותלי תניא בדלא תניא ? ולכן אין זה חלק מהתפילה ומקיימים אותם לאחר תתקבל. שונה הדבר בהלל שבלילי פסחים, שמעיקרא תקנתו היתה לאומרו בבית הכנסת בציבור, כמבואר בר"ן בשם הרשב"א: "שעיקר תקנת קריאת ההלל בלילי פסחים בבית הכנסת היתה ולא בביתו", וכיון שכל תקנתו היא בתפילת ערבית בבית הכנסת, מובן שאמירתו בתוך התפילה קודם קדיש תתקבל' עד כאן תוכן דבריו, ויש להוסיף על דבריו לעניין ההלל בליל פסח שלפי הגר"א (ביאור הגר"א בהלכות חנוכה) מבואר שהוא דין פרסומי ניסא דרבים, וממילא יש לומר זאת קודם קדיש תתקבל כאשר לציבור יש עדיין שם ציבור, וראה כעין זה בספר הררי קדם חלק א' סימן קפ"ה ובספר נפש הרב עמ' רכ"ב לעניין הדלקת נרות חנוכה, ובמקום אחר הארכתי בעניין גדר ההלל בליל פסח (שוב מצאתי כן להדיא לעניין אמירת ההלל בליל פסח בספר נפש הרב עמוד רכ"ד).
יב - דף כ"ב עמוד ב'.

פרשת סוטה

/ הרב איתמר הרשקו

לפני שהתורה מתארת את מעמד חנוכת המזבח שנעשה ע"י הקרבת קורבנות כל נשיאי ישראל, ישנה פרשת סוטה המדברת על האשה שבעלה מקנא לה.

יחד עם פרשה זו מבוארים ענייני הזב והמצורע שיש להרחיקם מחוץ למחנה ישראל עד שיטהרו, וכן עניין הנזיר שעליו להישמר משתיית היין ומלהיטמא למתים.

בעוד שאת הקשר של שתי הפרשיות של המצורע והנזיר ניתן להבין מדוע הם באים ערב חנוכת המשכן, שכן התורה מזהירה את מי שאמור להישמר מלהתקרב למשכן עד שיוכל לעשות כן.

אך פרשת הסוטה לכאורה אינה במקומה.

אמנם חז"ל מלמדים אותנו שהרואה סוטה בקלקולה ראוי לו להזיר עצמו מהיין[1] ולכן פרשת הנזיר באה לאחר פרשת סוטה, ומהצד השני ישנה פרשת מעילה בה האדם נדרש לשלם על הקודש בו הוא מעל, ואם לא עשה כך, לבסוף הוא יאלץ לבוא אל הכהן יחד עם אשתו כשישקה אותה את מי הסוטה[2].

עניינה של הסוטה מתגלה ע"י כך שהכהן משקה אותה מהמים שנמצאים בכיור המונח נוכח המשכן.

את הכיור הזה התנדבו נשות ישראל כשהן הביאו למשה את

המראות מנחושת ששימשו אותן במצרים כדי להיות עם בעליהן.

משה אמנם בתחילה חשב שלא לקחת כלי שכזה לצורך עבודת המשכן, אך הקב"ה אמר לו שאלו חביבים עליו מהכל, שכן ע"י אותם מראות הנשים במצרים זכו להוליד ילדים ולהעמיד צבאות רבות בעם ישראל.

וכעת כשבאה האשה שנחשדת ע"י בעלה שאין היא שומרת לו אמונים, הכלי שיכול לבדוק אותה האם היא דבקה בדרך האמהות- הוא הכיור שבמשכן[3].

לאחר שהסוטה שותה את המים יש בפניה שתי דרכים- אם היא אכן טהורה לבעלה, היא זוכה לעדנה בך שהיא תלד בנקל בנים זכרים ואף יותר משהיה לה קודם, אך אם היא חלילה טמאה לו, אזי בטנה צבה וירכה נופלת עד שהיא מתה במיתה הזו.

מכיוון שכך, היו נשים שמאנו לשתות את המים ואף הודו שנסתרו עם אחר למרות שלא עשו כן, וכל זאת מהפחד שבשתיית המים. כדי למנוע זאת, התורה מאפשרת לסוטה להתוודות רק אם טרם הושקו המים ונמחקה המגילה בהם, אך אם כבר נעשה כן- מכריחים את האשה לשתות תוך כדי איום עליה מצד אחד אם היא טמאה, אך גם ניחום מהצד השני- אם לא סטית תזכי להיות שוב מותרת לבעלך ואף להוליד בנים.

הנה כי כן, הוסמכו לפרשת הסוטה שתי הפרשיות המדברות על שני מצבים אלו- נתינת הקודשים לכהן והנזירות מהיין.

אם האשה אכן היתה טהורה לבעלה ורוח הקנאה שבאה לו היתה לשם שמים- אזי היא כמו קודשים הניתנים לכהן, שיש בכוחו לברר את הקודש שבכל דבר. וכך הוא מרגיע את האשה שתזכה להינקות ולהתברך בבנים.

אך אם היא נטמאה, כל זאת בא לה מהרוח שטות שנכנסה בה, ולכן הכהן שרואה אותה בקלקולה יחד עם כל מי שנמצא שם, עליו להזיר עצמו מן היין כדי לא להגיע עד כדי שפל שכזה, בו האשה לא שומרת אמונים לבעלה לבדו.

גם הקמת המשכן בישראל יש בו שני עניים אלו.

מחד המשכן הוא הביטוי למקום בו שוכן כבוד ה' בענן ומתגלה תדיר לעם ישראל תוך כדי שהוא מראה חיבתו להם מול העמים. אך מאידך המשכן גם נחשב כמשכון באם חלילה עם ישראל חוטא, ואז הקב"ה לוקח את המשכנות מאתנו תחת עזיבתנו אותו.

ועל כן באה פרשת הסוטה לפני תיאור חנוכת הבית כדי לומר לישראל- אם תשמרו ותהיו עמי אזי ישכון כבוד ה' בבית זה. אך אם יסטו מהדרך, עלול הדבר לגרום לחורבן חלילה.

למרות זאת, ישנה פרשה נוספת המפרידה בין פרשת הסוטה והנזיר לבין חנוכת המזבח- ברכת הכהנים.

בברכה השלישית ישנה הבטחה הדומה למה שזוכה בו הסוטה המיטהרת במים הקדושים- נשיאות פנים המביאה שכר גדול אף יותר מאשר ניתן לה בתחילה. וכך נושא הקב"ה פנים לישראל ונותן להם את השלום.

על המתנה הזו, הקשו המלאכים לשאול[4]- מפני מה נושא להם הקב"ה פנים, והרי כבר הבטיח אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. וענה להם הקב"ה- מכיוון שעם ישראל מחמיר לברך על המזון כבר אחרי אכילת כזית וכביצה למרות שמעיקר הדין רק על אכילה שיש בה כדי שביעה מברכים. וכי לא אשא להם פנים?!

הדרך בה ה' מראה למלאכים את חיבתו לישראל היא ע"י דיני ברכת המזון.

שכן הקב"ה הבטיח לישראל- ואכלת ושבעת, שתהיה הפת מתברכת במעיים[5]. וכבר היו כהנים שהיו לוקחים חתיכה מלחם הפנים בגודל 'פול', והיו שבעים[6] מכך כיוון שהלחם הקדוש התברך בביטנם. אך כנגדם היו שחטפו מהלחם ואף שהיו אוכלים ממנו הרבה- לא שבעו בכך.

כעת מובן מדוע ישנה נשיאות פנים לישראל דווקא בעניין זה.

הרי האדם שלא שבע למרות שאכל כזית וכביצה, אין זאת אלא משום שאכילתו לא היתה ראויה מספיק להתברך במעיו כפי שהבטיח הקב"ה, כיוון שלא ראוי הוא לכך. למרות זאת האדם מקבל על עצמו לברך כאילו הוא שבע, שכן אמור הוא להיות באמת. וכשהוא מברך כך לה', הרי שהוא מכריז שהבטחת ה' קיימת ורק הוא לא זכה לזה עדיין. על דבר זה משיב לו הקב"ה באותה המטבע- נשיאות פנים ונתינת הברכה גם אם אינו ראוי לכך בגלל מעשיו.

על כן, הדרך בה נוכל לשמור על המשכון שניתן לנו בהקמת המשכן הוא ע"י שמירת האמונים לה' גם אם לפעמים סוטים קצת מהדרך, שכן אין הקב"ה בא בטרוניה לבריותיו.

כל עוד נאחזים אנו בו ומטיבים דרכנו לפניו, זוכים אנו לנשיאות פנים, וכמו שעשה הקב"ה עם קורבנות הנשיאים, כך שאף על פי שלא נצטוו להביא את קורבנם, מתרצה הקב"ה להם ומבקש ממשה- קח מאיתם[7].

יחד עם פרשה זו בא חג השבועות, המזכיר לנו את כריתת הברית שביננו להקב"ה כשהביאנו אל חופתו והקדישנו לפניו להיות לו לעם סגולה כל הימים.

1 - למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, לומר לך, שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, שהוא מביא לידי ניאוף- סוטה ב.

2 - איש איש כי תשטה אשתו- מה כתוב למעלה מן הענין, ואיש את קדשיו לו יהיו. אם אתה מעכב מתנות הכהן, חייך שתצטרך לבוא אצלו, להביא לו את הסוטה- רש"י במדבר ה, יב

3 - מים קדושים- שקדשו בכיור, לפי שנעשה הכיור מנחושת מראות הצובאות, וזו פירשה מדרכיהן, שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח, וזו קלקלה לאחר, תבדק בו- רש"י שם יז

4 - אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, כתיב בתורתך אשר לא ישא פנים והלא אתה נושא פנים לישראל וכו'. א"ל ולא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם ואכלת ושבעת וברכת, והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה- ברכות כ:

5 - "ואכלת ושבעת" - הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים- רש"י דברים יא, טו

6 - יומא לט.

7 - ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח- כי לא קיבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה (ספרי ז קנב). רש"י במדבר ז, י

תפילת ותיקין או שמיעת ברכת כהנים

/ הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א*

בפרשתנו פרשת נשא (במדבר ו, כ"ג) כתוב: דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרֲכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם.

הסתפקתי, מה עדיף האם להתפלל תפילת ותיקין בלי לשמוע ברכת כהנים, או במנין יותר מאוחר עם ברכת כהנים.

והגאון הנפלא רבי אלחנן פרינץ שליט"א כתב לי וז"ל: הגמרא בברכות (כו, א) אומרת: "מצותה עם הנץ החמה", וכך ה"ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה", ושנינו דהסומך גאולה לתפילה ומתפלל עם הנץ אינו ניזוק כל היום (ברכות ט, ב). את זמן התפילה עם הנץ כתבו הסמ"ג (עשין יט), וכן פסקו הרמב"ם (הלכות תפילה ג, א) והשולחן ערוך (פט, א). וזהו הזמן המובחר לתפילה, ועיין ברמב"ם (הלכות קריאת שמע א, יא) דזהו הזמן לכתחילה, ואין זו רק מצוה מן המובחר אלא זהו עיקר המצוה (ועיין בשו"ת איש מצליח סימן טו שמנה ראשונים רבים הסוברים כרמב"ם), אך הטור (נח) חולק וסובר שזוהי מצוה מן המובחר.

הביאור הלכה (נח ד"ה 'ומצוה') הביא שתפילת ותיקין (ביחידות) עדיפה על תפילה בציבור, וכן הובא בצוואת הריב"ש (אות יז). נראה לפי"ז דה"ה גם על ברכת כהנים עדיפה תפילת ותיקין. ודברים אלו מסתדרים לשיטת הפוסקים דאזלינן בתר הרמב"ם שעיקר זמן התפילה הוא בזמן ותיקין, והמתפלל אחר כך נקרא עובר על דברי חכמים (ופוסקים רבים ציינו דכל זה הוא רק למי שמתפלל תפילת ותיקין באופן קבוע).

אלא שרבים מהאחרונים סוברים דתפילה בציבור עדיפה, שכן ותיקין זה מצד חסידות (בניגוד לרי"ף ולרמב"ם) בעוד תפילה מציבור מעיקר הדין, וכן איתא במעשה רב (הלכות ק"ש ותפילה אות כה) שראוי להתפלל כוותיקין ובלבד עם מנין עשרה. אולם כשאין מנין בותיקין, עדיף להתפלל בציבור, וכן העלו בשו"ת האלף לך שלמה (אורח-חיים מז), שו"ת בנין עולם (א, ד), שו"ת מנחת יצחק (ג, עא), שו"ת רבבות אפרים (ח, טז אות א), שו"ת באר משה (ח, נז), מועדים וזמנים (ו, יא) ובקובץ תשובות (א, טו). וע"ע בזה בשו"ת פרי יצחק (ב), בשו"ת יביע אומר (א אורח-חיים ד אות ט), ברבבות ויובלות (ב, תנו), בשו"ת אבן פנה (ב, ד), בשו"ת אור יצחק (א אורח-חיים לג) ובספר הליכות בית ישראל (פ' לב). וממילא לשיטתם ברכת כהנים עדיפה על פני ותיקין. וכן ראיתי שכתב בשו"ת ציץ אליעזר (יד, ה) דהמחלוקת נובעת בגד חיוב תפילת ותיקין. וע"ע בזה בדברינו בשו"ת אבני דרך (ח, עא).

נראה להוסיף ולומר הכי דברכת כהנים עדיפה, ע"פ מה שמצינו שפוסקים רבים סוברים שברכת כהנים הינה מהתורה[1] (עיין שער הציון קכח, סקקל"ז. ועיין באריכות בספר ואני אברכם פרק ח), בעוד לגבי תפילה מצינו מחלוקת בין הרמב"ן לרמב"ם (אלא א"כ מיירי בשעת צרה).

יתכן דיש לתלות אם ישנו חיוב על ישראל להתברך או שמא החיוב רק על הכהן לברך. דאי נימא דהחיוב רק על הכהן לברך, ממילא עדיף שילך להתפלל ותיקין. אולם אם ישנה מצוות עשה על ישראל להתברך, עדיף שישמע ברכת כהנים מאשר שיתפלל תפילין ותיקין. ומכיוון שרבים סוברים דקיימת מצווה עשה על הישראל להתברך, אזי עדיף שישמע ברכת כהנים.

והכי כתב בספר חרדים (יב, יח): "מצות עשה לברך כהן את ישראל שנאמר (במדבר ו, כ) כה תברכו את בני ישראל, וישראל העומדים פנים כנגד פני הכהנים בשתיקה ומכוונים לבם לקבל ברכתם כדבר ה', הם נמי בכלל המצוה". וכ"כ שיש מצווה עשה לישראל להתברך בשו"ת חתם סופר (אורח-חיים כב) ושו"ת מנחת יצחק (ו, יד). והכי איתא בשו"ת לבוש מרדכי (א) שדייק מהתוספות (ראש-השנה כח, ב ד"ה 'הכא') שמוטל על הישראל להתברך. וכן משמע משו"ת אגרות משה (אורח-חיים ד, כא) והליכות שלמה (הלכות נשיאת כפים). וע"ע בתורה תמימה (פרשת נשא אות תלה).

ויש לציין כי הריטב"א (סוכה לא, ב) חולק וסובר שהמצוה היא רק על הכהן לברך (ולא על הישראל להתברך). וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד (מו) ושו"ת חתן סופר (יג). וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח, כה) ובשו"ת דבר אברהם (א, לא אות א).

בספר אשיחה בחוקיך (עמוד שד"מ) נשאל הגר"ח קניבסקי לגבי יום כיפור, אם עדיף להתפלל בותיקין או במקום שיש שם כהנים, והעלה דתפילת הנץ החמה עדיפה מברכת כהנים עיי"ש.

ואעיר כי הכי ראיתי בשו"ת שערי חיים (ג, ע אות טו) [בתשובה למח"ס גם אני אודך] שכתב דעדיף להתפלל ותיקין מלשמוע ברכת כהנים. והביא כסברא לכך ממה שמצינו שיש הנוהגים בבית האבל שלא נושאין כפים ולא מצינו דיש להימנע מלהתפלל שם. והוסיף כי בדין זה האריך בספר גם אני אודך (ענייני ברכת כהנים, א, מב) והביא שורה ארוכה של פוסקים שנחלקו בדין זה.

וע"ע בספר מחקרי ארץ (ברכת כהנים ז, ו) לגר"מ שעיו שכתב [בתשובה למח"ס גם אני אודך]: "אדם שיש לו אפשרות או להתפלל במנין ותיקין מבלי שישמע שם ברכת כהנים, או במנין רגיל לא ותיקין וישמע שם ברכת כהנים, עדיף להתפלל בנץ החמה אע"פ שאין שם כהנים". ואעיר שם כי זה מצד הישראל, אך הכהן יעדיף להתפלל במנין בו יוכל לברך את ישראל, עיי"ש.

העולה לדינא: מי שאינו מתפלל ותיקין בקביעות (עיין שו"ת תשובות-והנהגות ג, לג) אזי עדיף שישמע נשיאת כפים מאשר שיתפלל ותיקין. ולפיכך בשאלתכם, במנין הותיקין המתקיים בבית הכנסת שלכם שלא נמצאים כהנים, אם זהו מנין קבוע הנכם יכולים להמשיך להתפלל באופן זה. אולם טוב וראוי שתנסו לשכנע חלק מהכהנים שיתפללו עמכם בותיקין. ואם לא מתאפשר, מה טוב ומה נעים אם תבואו אח"כ לבית הכנסת להתברך מהכהנים, אז זהו בגדר חסידות ולא מעיקר חיוב הדין. (עכ"ל)

1 - שו"ת בנין שלמה (ו), שו"ת דברי חכמים לבעל השדי חמד (סד), שו"ת בית אפרים (אורח-חיים ו) ועוד.

*מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים

סיפור לשבת

תחת העץ נפתרה חידת הצוואה

סיפר הרב אהרן מרגלית שליט"א [מרצה מבוקש ומספר סיפורי חיים מרגשים]: באחד הימים מסרתי הרצאה, ומשהסתיימה - השבתי לשאלות שהופנו לעברי בעקבותיה. בצאתי מהאולם, הבחנתי מרחוק בזוג שעומדים תחת העץ וממתינים לי. בני הזוג התמודדו עם סוגיה כואבת מאד, ופנו אליי, בתקווה שאוכל לעזור להם בנושא. הבעל, יהודי חסידי כבן שישים וחמש, תלמיד חכם על פי חזותו, פתח את פיו וסיפר לי את סיפורו: הוא בן בכור למשפחה בת שמונה ילדים. אביו, שהיה אדם אמיד מאד, נפטר לפני כחודשיים. האב היה אדם מסודר, מאורגן ומחושב.

באחרית ימיו הוא השאיר צוואה בידי רב בית הכנסת, מסר לו מעטפה חתומה, ואמר לו: "כבוד הרב, צוואתי נמצאת במעטפה, יש לה שמונה עותקים כמספר הילדים, כל אחד מהם חתום בחתימת ידי. בבקשה ממך, לאחר אריכות ימיי תכנס את הילדים שלי, פתח את המעטפה בנוכחותם, תקריא להם את הצוואה ותן לכל אחד מהם עותק". "לאחר השבעה", ממשיך ומספר הבן הבכור, "בתיאום מראש הגיע הרב, וסיפר לנו שבידיו מופקדת הצוואה. הוא פתח את המעטפה, והחל להקריא. תוך כדי שהאיש מספר לי את הסיפור הוא שלף את הצוואה של אביו המנוח והראה "...ובעודו מקריא, חוורו פניו לי אותה. הצוואה כתובה היתה בכתב יד בסדר מופתי, בכתב נקי וזורם, על דף חלק ללא שורות. גם מבלי להיות גרפולוג היה ברור לי כי מדובר באדם מסודר ומאורגן, ושהצוואה נכתבה לאחר מחשבה רבה ולא בסחף ספונטני או מתוך פיזור הדעת. בצוואתו, מפרט האב את נכסיו, בסך הכל הוא משאיר אחריו עיזבון בהיקף של כאחד עשרה מיליוני שקלים. הוא מחלק את העיזבון כולו בין ילדיו, ליתר דיוק בין שבעת ילדיו. לבן הבכור הוא לא מוריש מאומה! "היינו בהלם מוחלט", מספר לי היהודי.

"לא רק אני, אלא גם האחים והאחיות שלי. אני עצמי הרגשתי שהאדמה רועדת תחת כפות רגליי. מה?! למה?! איך זה ייתכן??? אחת האחיות שלי הציעה שנתעלם מהצוואה ונתחלק ברכוש שווה בשווה, אך אני לא הסכמתי. אם זה היה רצונו של אבא נעשה כרצונו, אך אני רק לא מבין למה זה היה רצונו. מה היה לו נגדי? וכי עשיתי לו משהו רע? אדרבה, אני הייתי הבן הכי אהוב עליו, תמיד הייתי קרוב אליו יותר מכל האחים והאחיות. למה הוא עשה לי דבר כזה?!" במשך שעה ארוכה השיח היהודי את לבו בפני. הוא מספר לי על הביזיונות שהיו מנת חלקו, המשפחה המורחבת כבר החלה לדבר על כך, ואט אט זה מתחיל לזלוג החוצה. "אבל אני בטוח שכבר יש בחוץ אנשים 'טובים' שהתחילו לעשות חשבון שאם אבא נישל אותי מהירושה, בטח היתה לו סיבה טובה לעשות זאת.. ועדי בשמים שלא אני ולא אחים שלי מצליחים להבין איזו סיבה היתה לו! לא אכפת לי מהכסף בכלל, אני מוותר על הכסף. אבל אני רוצה להבין למה. למה, למה, למה? אני יודע שצריך ללמד זכות, תאמין לי שניסיתי, כבר חודשיים שאני מנסה. ירדתי עשרה קילוגרמים, אני לא מצליח לאכול, מנסה למצוא היגיון, שיהיה לי איך ללמד זכות, אבל מאז שהייתי בן שש או שבע, אף פעם לא הכעסתי את אבא, אף פעם לא היתה בינינו אי הבנה". "ב'שלושים' של אבא הרגשתי כי אני לא מסוגל לעלות לקבר שלו", הוא ממשיך לספר כשדמעות בעיניו. "אני כועס על אבא. אני גם לא רוצה להיות שם בנוכחות בני המשפחה, אך שניים מאחיי הפצירו בי, ויצאתי.

כשכולם התפזרו, נשארתי אני. לא יכולתי להתאפק, פרצתי בשאגות, אבא! למה? תסביר למה! אבא, אתה מחויב להסביר לי! אני מבקש, אני מתחנן, אני לא יודע איך תעשה את זה אבא, איך שאתה רוצה, אבל אתה לא יכול להשאיר אותי ככה. אם לא תבוא אלי, אני אבוא אליך לשמוע את התשובה, בין כה וכה כבר אין לי טעם בחיים, אני לא יכול לחיות ככה. לא רוצה כסף, מוותר על זה , אבל אני כן רוצה הסבר, את זה אני רוצה לדעת". עמדנו תחת פנס רחוב, שעת לילה, אוויר קריר נשב, ואני עומד שם עם בני זוג מבוגרים ונשואי פנים. המילים נעתקו מפי. מה אומרים לאדם שנמצא בכזו מצוקה, בכזה מצב לא פשוט? לאחר שהשתתפתי ברגשותיו והזדהיתי בכל לבי אתו ועם מצבו, אמרתי ליהודי: תראה, אני באמת מתנצל, אני בטוח שכבר חשבת על השאלות האלו אלפי פעמים במהלך השבועות האחרונים, אבל אני יכול לומר לך דבר אחד: אתה אומר שאבא שלך היה אדם חכם.

כתב היד מראה שהוא היה אדם מאוד מסודר. הוא השאיר אחריו צוואה יצוקה בסלע, חתומה בשני עדים, וניכר עליה שהיא נכתבה ביישוב הדעת. רבותיי לימדוני, שככל שהסיפור מוזר יותר, צריך להציב סימן שאלה גדול יותר. אולי הלימוד זכות אינו קל לאיתור הפעם, אבל הוא קיים. האם אתה רוצה שננסה יחד למצוא את הסיבה - "כן בשמחה", הוא משיב לי. -"אבא היה במצב מיטבי מבחינה קוגניטיבית? "-"כן. עד שעה לפני פטירתו." "הוא היה אדם מוסרי? ""מאוד". "מחושבן? "- "מאוד". "אדם ישר? "- "מאוד מאוד". "במה אתה עוסק? "-"אני אברך כולל, היחיד מבין אחיי שנשארתי בין כותלי בית המדרש. זה גרם לאבא הרבה מאוד נחת. כשהיו לי ארבעה ילדים חשבתי אולי לצאת לעבוד, הילדים גדלים ויהיה צורך לחתן אותם, ואז שוחחתי על זה עם אבא,

המשך בעמוד הבא...

והוא אמר לי: אל תצא מבית המדרש, אני אעזור לך, אני אתן לך מלגה קבועה וגם כשיגיע זמנם של הילדים להתחתן אני אעזור לך. שב תלמד". כמה ילדים יש לך? "שתים עשרה בלי עין הרע. כולם כבר נישאו, ברוך ה'. לפני שלוש וחצי שנים התחתן צעיר הבנים". "כשהגיעו החתונות אבא עזר לך כמו שהבטיח?" - "בוודאי. אבא התעקש שאני אחפש שידוכים טובים, לכל חתונה הוא נתן לי חמישים אלף דולר. מלבד זאת, נתן לכל נכד מנכדיו עשרת אלפים שקלים, אבל לי, רק לי, הוא גם עזר באופן אישי עם חמישים אלף דולר לכל ילד, אבא נתן לך 4.92 מכיוון שאני הייתי היחיד שנשאר בכולל והוא גם הבטיח לי זאת.". "גם כששער הדולר היה חמישים אלף לחתונת כל ילד? "- "כן".

מתי אבא כתב את הצוואה? ""לפני שלוש שנים. היתה לו צוואה קודמת, הוא כתב כאן שהצוואה הקודמת בטלה ומבוטלת, זו הצוואה הקובעת. לא ראינו את הצוואה הקודמת". כאן קיבלתי הדגמה אישית מה זה "אלוקים ניצב בעדת א-ל". אני מנסה להשכין שלום בין יהודי כאוב לבין אביו המנוח, והנה, באורח פלאי, אני שואל אותו את השאלות שמובילות אותו בדיוק לנקודה הזאת... חיוך החל להסתמן בזווית פי, ושאלתי אותו: "תגיד, חמישים אלף דולר כפול שתים עשרה זה שש מאות אלף דולר, נכון? מה שאומר שלפי שער ממוצע, קיבלת יותר משלש מיליון שקלים, בזמן שיתר אחיך התחלקו כולם יחד באחד עשרה מיליון שקלים . לפי החשבון שלי, אתה קיבלת בדיוק קיבלת יותר מפי שניים מכל הילדים האחרים..." היהודי החל לנוע באי נוחות, מחשב חשבונות ולפתע חיוך רחב ננסך על פניו: החשבון צודק, הוא קיבל פי שניים מכולם! אך הוא לא רגוע.

"עדיין נשאלת השאלה, למה אבא לא כתב את זה בצוואה, למה הוא לא אמר את זה בצורה ברורה?. למה הוא היה צריך ככה לבזות אותי לפני כולם, שיחשבו שהוא נישל אותי מהירושה?" אני לא ויתרתי: "אבא היה בטוח שאתה תבין. לאדם יש הכרת הטוב, הוא זוכר שאבא שלו עזר לו, הוא יודע שאבא שלו נתון לנו סכומי כסף עצומים פעם אחר פעם. הנה תראה, הוא שינה את הצוואה לאחר שסיימת לחתן את ילדיך, לאחר שנתן לך את מלוא מי שלא" ...חלקך ברכושו, כפי שמורה התורה - פי שניים מהאחרים! אולי לא רצה שהאחים האחרים יקנאו בך ראה את האנשים האלו בשמחתם ובאושרם, לא ראה שמחה מימיו. לפתע פנה ואמר לאשתו: "בואי נעשה מלווה מלכה, נזמין את כל בני המשפחה ונספר להם על ה'תגלית', יהיה בזה כיבוד אב גדול ושלא חלילה ידברו עליו או עליי לשון הרע. אולי נזמין גם אורגן שישמח אותנו ואת ר' אהרן שישתתף בחגיגה הגדולה"... מחשבות רבות היו לי לאחר הסיפור הזה. אך המסקנה הכי חשובה היא, שתמיד יש נקודת זכות. לעיתים עלינו להשקיע מאמצים רבים כדי למצוא אותה, ואם לא הצלחנו זה רק בגלל שלא חיפשנו מספיק.

[הרב חנניה צ'ולק, יו"ר "עזר מציון"]

שביבים / שאול שיף

חלום ושיברו

יהודי תושב צרפת התגורר במקום מרוחק ממרכזים יהודיים, ועל כן ייסד בעצמו מקווה טהרה בביתו, לטובת יהודי הסביבה. בינתיים נולד לו בן עשירי למזל טוב, אך למרבה האסון, בהיותו בן שנתיים הוא טבע למוות באותו מקווה טהרה שבנו הוריו במסירות נפש. הטרגדיה היתה איומה. היו שהאשימו את ההורים, והיו ששאלו את השאלה הנוקבת: זו תורה וזה שכרה? היו שהזכירו את מה שאמרו על נחוניא חופר שיחין, שנפלה בתו לבור המים שחפר בעבור עולי רגלים.

"דבר שהצדיק מתעסק בו ייכשל בו זרעו?" לא חסרו שאלות.

יום אחד נרדם הרב וראה בחלומו את ילדו שנפטר, ואותו ילד אמר לו כך: "הנשמה שלי היא נשמה של אחד מבעלי התוספות שנהרג בצרפת במסעות הצלב על קידוש ה'. הוא נקבר בבגדיו כיוון שהם היו ספוגים בדמו הקדוש. בכל שנה הנשמה שלי עולה מעלות גבוהות ונוראות שאין כל בריה יכולה לשער. והנה, הגעתי לפתחו של מקום גבוה מאוד, אולם נאמר לי כי לכאן אפשר להיכנס רק לאחר טבילה במקווה. בלי מקווה - לא שייך להיכנס לשם. על כן ניתנה רשות לנשמתי לרדת שוב לעולם, ולטבול במקווה טהרה במהירות האפשרית, וכך להשלים את טהרת נשמתי. אבל לא כל אחד היה ראוי שהנשמה הקדושה שלי תשכון בביתו. למה זכית דווקא אתה, אבא? כי אתה מסרת נפשך ונתת ממונך לבנות מקווה טהרה, ודווקא עקב כך זכית לגדל אותי בביתך. ולראיה על אמיתות החלום: בעוד שנה תיוולד לך בת, תחת הילד העשירי שנפטר".

מקורות: מרווה לצמא, הרב יהודה אריה דינר שליט"א, בשם הרב גריינמן שליט"א ששמע את הסיפור מכלי ראשון. הרב אליהו עמר שליט"א מספר את הסיפור ממקור ראשון, שפגש את בעל המעשה ואף פגש את הילדה שנולדה.

חמין מקרב לבבות

באדיבות ארגון עורה www.oorah.co.il

יום שישי בצהריים. שעיה הרים את מכסה הסיר הענק וסקר בסיפוק את מעשה ידיו. מי כמוהו יודע כמה עבודה הושקעה רק על מנה זו, גולת הכותרת של סעודות השבת - סיר החמין.

הריח שהתפשט במטבח היה ממכר, ובעודו שולה ממעמקיו של הסיר מצקת גדושה וטעימה - דמיין בחדווה את פניהם המאושרת של חמש מאות האורחים שכה טרח לכבודם. כפי שחשב, תפוחי האדמה היו נמוחים, התערובת מטובלת כהלכה והבשר.... אוי, הבשר.... אסיסי ומבושל בדיוק ברמה הנכונה.

למען האמת - החמין לא היה המאכל היחיד שהתבשל במטבחו של שעיה. אירוח של חמש מאוד איש לשבתון דרש הרבה יותר מסיר של טשולנט. צוות המטבח עמל ימים ולילות על תפריט קולינרי עשיר ומודרני לשלושת הארוחות, אך את הפינה החמה ביותר בליבו שמר שעיה לטשולט המסורתי מבית אבא.

יודע הוא שעיה שכל אורח, בין חרדי מבית שמורגל בטעם החמין, או מתחזק, כולם כאחד מצפים לצלת חמין חמה ומהבילה בשבת בבוקר. עתה, לאחר שבושל החמין לשביעות רצונו, מגיע השלב הגורלי - לשמור על טעמו של החמין ליום המחר.

המוכן יש להניח מערב שבת במקום הנכון על גבי ה"בלעך" (סוג של פלטה לשבת, שמבוססת על מכסה פח שמונך על גבי הכיריים) ולאחר מכן לכוון את הלהבה לגובה הרצוי. להבה חזקה מדי יכולה לשרוף את החמין ולתת לסיר כולו טעם אפר מריר, ומאידך, להבה נמוכה מדי תגרום לבשר להתקלקל.

היות ששעיה היה מורגל ומיומן באומנות זו, ניגש ל"בלעך" כבקיא ורגיל, כיוון את גובה הלהבה מתחת ל"בלעך" ומיהר להתכונן לשבת.

בד בבד התמלא הקמפוס באורחיו הנרגשים של ארגון "עורה". חברים ותיקים נפגשו, חניכים ומדריכים, אנשים חדשים להם זו הפעם הראשונה בקמפוס בלעו בעיניהם את המראות החדשים שנכספו אליהם, וכששקעה השמש על ההרים המושלגים ונרות השבת דלקו, נכנסו האורחים לבית הכנסת המרווח, שרים בדבקות קבלת שבת.

זו היתה חוויה רוחנית מפעימה אפילו לאנשים חרדים מבית שרגילים לקולות ומראות השבת.

לאחר מכן נכנסו כולם לחדר האוכל הגדול לסעודת שבת. שעיה עמד על משמרתו במטבח, חולש על צוות מלצרים שהגישו לשולחנות מאות מנות של בשר עוף, קוגל, עופות, סלטים.... בין דברי התורה, הריקודים והשירה בדק שעיה מפעם לפעם את סיר החמין המבעבע שניחוחו הטוב הפיץ במטבח ריח אותנטי של שבת.

הארוחה הסתיימה, אך לא התכניות. זוגות של חברותות למדו יחדיו, הרצאות מרתקות ניתנו, חברויות חדשות נוצרו, והחמין - בעבע לאיטו על הכיריים, מתקרב בטעמו לפסגת השלמות.

למחרת בבוקר לאחר התפילה פנה שעיה אל המטבח. וגילה לתדהמתו שמשהו השתבש - ובגדול!!! להלהבה כבתה. החמין התקרר. שעיה לא האמין שזה קורה לו. הרצפה רעדה מתחת לרגליו - איך זה קרה לו? איזה שף היה מניח לדבר כזה לקרות? מה ייתן לאורחיו בסעודת שבת? מה יגיד לכולם? והתגובות? בלב כבד סיפר שעיה לרב קרביץ האחראי על התקלה המביכה.

לאחר התפילה זרמו האורחים בהמוניהם אל חדר האוכל, נטלו ידיהם ובצעו את החלה. בין לבין הודיע להם הרב קרביץ על אובדן החמין היקר. "הלהבה כבתה, ולמרבה הצער לא יהיה חמין בשבת זו". שעיה לא ידע היכן להסתתר מרוב בושה. אם כי היה חייב להודות שאנקות האכזבה החלושות לא דמו לרעם האנחות שדמיין לעצמו. שפע האוכל הקהה על המחסור בחמין וכולם אכלו בלב שמח.

הסעודה היתה תלוסטת ומלאת השראה בדיוק כמו בליל שבת, אבל שעיה היה מדוכדך.

הרב חיים מינץ שליט"א, מייסד עורה, ששם לב למצב רוחו השפוף של שעיה, האיר את עיניו לצידה האחר של הסיטואציה.

עבור היהודים החרדים המשתתפים פה השבת, היה ברור שאין להדליק את הלהבה שכבתה, גם אם יזרקו לפח חמש מאות מנות חמין, ועבור המתחזקים זה היה קידוש ה' גדול ושיעור מאלף בהלכות שבת ובמציאות החיים היהודית. הללו יכלו לחשוב, שהרי ממילא אין איש שרואה ומשגיח, ובקלות היינו יכולים להדליק את הלהבה ולשמור על החמין היקר, תרתי משמע. בעצם זה שלא הדלקנו, והיינו מוכנים ללא שום תהיה לאבד את החמין - הראינו דוגמא אישית על נכונותנו לא להתפשר על ההלכה ולא לוותר על קוצו של יוד.

מעשה החמין הדגיש את נוכחותו של הקב"ה בעולמו של המאמין. ומעשה זה עצמו היה שיעור חזק, וקירב את האנשים ליהדות יותר מכל שיעור אחר.

השבת ששמרה על רוזה

/ גולדי רוזנברג

נערה צעירה עמדה ליד אביה על המזח הנמל הפולני, לרגליה מזוודה גדולה, מוכנה להפלגה באוניית קיטור. מתוך המשפחה ברוכבת הילדים, נבחרה דוקא רוזה בת השתים עשרה להישלח לאמריקה, ארץ הזהב. החיים בפולין היו קשים, והרעב היה אורח קבוע בבית. משפחתה חסכה פרוטה לפרוטה עד שהצליחה לקנות כרטיס בכיוון אחד לארה"ב. ורוזה, הצעירה מבין הילדים היתה ברת המזל שנבחרה לנסוע.

אביה הרים את המזוודה ופסע בשקט, כששולי מעילו מתנפנפים ברוח. רוזה יכלה לראות כמה התאמץ לשלוט ברגשותיו. הקמטים שבפניו, העצבות היוקדת בעיניו החכמות גילו את הסבל שהיה מנת חלקו.

האב פלט אנחה והניח את המזוודה על הסיפון. הוא הרכין את ראשו אל פניה התמימות של רוזה, והביט הייש אל עיניה. הוא רצה לצעוק, למחות על אכזריות הגורל. כמה רצה לחטוף את בתו חזרה הביתה, להחזיק אותה כפי שהיה מחזיק אותה כשהייתה תינוקת. במקום זה הוא הניח יד רועדת על לחיה.

"רוזה ילדתי, זכרי: ה' נמצא איתך היכן שתהיי. זכרי את חוקיו ומצוותיו ושמרי עליהם היטב. לעולם אל תשכחי, שיותר מששמרו היהודים את השבת, שמרה השבת עליהם. אולי זה יהיה קשה בארץ החדשה, אך אל תשכחי מי את ומהיכן באת. שמרי את השבת - בכל מחיר שבעולם".

רוזה קברה פניה במעילו המחוספס של אביה, זרועותיה הצנומות כרוכות חזק סביב צווארו כאילו רצתה להיאחז בכל מה שהיה מוכר וטוב. אביה נאנח שוב, כתפיו התכופפו לעבר בתו כשדמעותיו

מתערבבות בדמעותיה שלה. שריקת האניה סימנה את הפרידה. האבא רכן שוב וחיבק את בתו חזק עד שכמעט נעתקה ממנה נשמתה, הסתובב ופסע לאורך כבש האניה. הא נראה כפוף ומובס על ידי קשיי החיים. כשהחלה האניה להתרחק מחיי העיירה בפולין, נשבה רוח ים רעננה על הנוסעים המתכוננים להתחיל חיים חדשים.

עבור רוזה הנסיעה היתה מלאה בספיקות. האם הקרובים שלה אכן יקבלו אותה בפנים יפות, או שהיא תהיה לבדה בארץ החדשה? כמה מפחידה היתה המחשבה על חיים חדשים ללא קרוביה האהובים!

כשהתקרבה האניה לחופי ניו-יורק, עמדו הנוסעים בסיפון, צועקים ומוחאים כפיים כשראו את היבשת החדשה. רוזה עמדה בצד, ביישנית ולא בטוחה. האם הארץ החדשה תגשים את הבטחתה לתקווה, חופש ועושר? האם קרוביה יבואו לפגוש אותה - או שהיא עתה חסרת בית?

רוזה לא היתה צריכה לדאוג זמן רב. הקרובים שלה כבר חיכו לה, חרדים ודואגים לבת הדודה הטירונית שלהם. לא ארך זמן רב ורוזה התבססה במעונה החדש. בהתנהגותה והופעתה הבוגרת מצאה רוזה תוך זמן קצר עבודה כתופרת.

החיים באמריקה היו לה חדשים ומוזרים. היא השילה מעליה גינונים פולניים במהירות וכך גם את גינוני הדת. צניעות, כשרות ותורה ננטשו, יחד עם ביגוד לא אופנתי ומיושן. קרוביה של רוזה התעקשו על כך שהדת היא מיושנת, או, לדבריהם, אביזר בלתי נחוץ באמריקה. אולם רוזה לעולם לא שכחה את מילותיו האחרונות של אביה כשנפרדו. היא אמנם לבשה את הבגדים החדשים שקרוביה נתנו לה, הסתפרה כצו האופנה, אך לעולם, לעולם, לא ויתרה על שמירת שבת.

כל שבוע, בלי יוצא מן הכלל, רוזה המציאה תירוץ חדש לבוס שלה כדי להסביר מדוע אינה מופיעה לעבודה בשבת. שבוע אחד היה זה כאב שיניים, שבוע שני כאב בטן, וכו'. אחרי שלושה שבועות מנהל העבודה שלה עלה על העניין. הוא קרא לה ואמר לה בנימה של רצון טוב: "רוזה, אני מחבב את עבודתך ואני מחבב אותך, אבל סיפורי השבת שלך חייבים להיפסק. או שאת מופיעה לעבודה בשבת הקרובה, או שאת יכולה לחפש לך מקום עבודה אחר".

כשקרוביה של רוזה שמעו על מה שאירע, הם היו נחושים בדעתם שרוזה צריכה לעבוד בשבת. הם הפעילו עליה לחץ; היא שידלה, הסבירה וניסתה לשכנע. רוזה הרגישה כמו עלה שנתפס בין משבי רוח חזקים, נדחף ונמשך, ללא משקל או חיים משלו. היא היתה כה צעירה ופגיעה. היא רצתה להשביע את רצונם של קרוביה, אך מילותיו של אביה הדהדו ללא הרף בראשה. מה תעשה?

השבוע עבר על רוזה במבוכה. רגשותיה היו נסערים. מצד אחד, אבא איננו פה כדי לעזור לי. אני רוצה להשביע את רצונם של חבריי החדשים, אני רוצה חברות, אני רוצה להתאים לארץ החדשה, ניסתה לטעון. ואז, באותה מהירות, הופיעה מחשבה אחרת: מצד שני, איך אני יכולה לשכוח את השבת? איך אני יכולה לוותר על היופי שאבא לימד אותי?

שוב ושוב טענו הקרובים "רוזה, יקירתי, תקשיבי לנו. זה לטובתך". כך המשיכו, ורוזה לא ידעה מה לעשות.

ביום שישי הלכה רוזה לעבודה כשבידה תיק אוכל וראשה טרוד במחשבות. היא ישבה ליד מכונת התפירה במשך כל היום, מאזינה לזמזום המכונות, ובלי משים מטפלת בעבודת הייצור המסיבי שלה. האם יהיה זה כה נורא לעשות זאת גם מחר? הרהרה. הגיע הזמן להחליט.

רעשי מכונות התפירה תאמו את מחשבות המצוקה של רוזה. מה עליה לעשות, או יותר נכון מה יכלה לעשות? כשהשמש שקעה אט-אט, ידעה רוזה שבעצם אין כאן שאלה כלל. היא היתה יהודיה, ועליה לשמור שבת.

שבת באמריקה לא היתה כמו היום החמים והמשפחתי שרוזה הכירה בבית. השבוע היה זה הגרוע ביותר. לא היה לה אומץ לעמוד מול קרוביה ולומר להם את החלטתה. במקום זה היא עזבה את הבית בבוקר כשהיא מעמידה פנים שהיא הולכת לעבודה. למעשה היא צעדה הלוך וחזור ברחובות העיר הגדולה, ויחד עם היונים הלכה לנוח בפארק שבכיכר. "אבא, השיר הזה בשבילך" לחשה. היונים פרעו את נוצותיהם. "יונה מצאה בו (בשבת) מנוח". היא ישבה שם בין היונים, שרה את זמירות השבת שהכירה, כשדמעות בעיניה, ומפעם לפעם פורצת בבכי חרישי. כשהופיעו לבסוף שלושה כוכבים בשמים המבשרים את סיומה של השבת, החל הירח לזרוח על הילדה העייפה ושטף אותה באור מבהיק. רוזה ניצחה, אך זה עלה לה ביוקר. היא איבדה את מקום עבודתה והתנכרה למשפחתה.

"ברוך המבדיל..." (ברכת ההבדלה שנאמרת במוצאי שבת). זהו, שוב צריך לעמוד בפני קשיי היומיום. רוזה הלכה הביתה בכבדות כשהיא מפחדת מן הסצנה הלא נעימה שתתרחש כשקרוביה יבינו שהיא לא היתה בעבודה.

בעודה מתקרבת לביתה, פילחו זעקות את רצף הרהוריה. "רוזה! מה.... מה..... מה את עושה פה? את פה? איפה היית?

רוזה הביטה בבן דודה ג'ו ומבטה מדוכדך.

"ג'ו, מה יהיה איתי? שמרתי שבת ואיבדתי את עבודתי. עכשיו כולם יכעסו. ומה אעשה, ג'ו"? היא דיברה ובכתה בבת-אחת.

ג'ו הסתכל עליה ושאל בעדינות: "רוזה, לא שמעת?"

"שמעתי מה?"

"היתה שריפה נוראית במפעל. רק ארבעים אנשים ניצלו. אי אפשר היה לצאת מהבניין. אנשים אפילו קפצו אל מותם". קולו של ג'ו התחלף בבכי "רוזי, את לא רואה? בגלל ששמרת את השבת, נשארת בחיים. בגלל ששמרת שבת, חייך ניצלו".

מתוך 091 עובדים, רוזה גולדשטיין היתה בין המעטים שניצלו. האש שפרצה בבית החרושת הידוע לשמצה "המשולש" שבו עבדה, ביום 52 במרץ 1191, נטל את חייהם של 641 עובדים מהגרים. רוזה גולדשטיין לא עבדה באותו יום משום שרצתה לשמור על קדושתה של השבת. כמו שאבא של רוזה אמר, "יותר מששמרו היהודים את השבת, שמרה השבת עליהם". מתוך אתר בית חב"ד

וקרא זה אל זה ואמר תגובות

תגובה למאמרו של הרב נועם פלאי "זכרון השואה בחברה החרדית: האם מדובר בבדלנות?"

אני מסכים עם מסקנת הכותב שלא מדובר בבדלנות לשמה.

אולם אבקש להוסיף נקודה שלענ"ד הינה משמעותית גם כיום.

נקודת המוצא שלי היא: השואה היתה אסון שלא היה כדוגמתו מאז חורבן הארץ בתקופת חז"ל.[1] לא מדובר בעוד "פרעות" או "פוגרומים" שלאסוננו הורגלנו בהם במשך השנים. מדובר על אסון שעוצמתו והיקפו עולים על כל מה שידענו.[2]

אסון זה - השואה - דורש התייחסות נפרדת. לא "התלבשות" על יום קיים, על קינה קיימת, על תפילה קיימת, על לימוד קיים.

הציבור החרדי, ע"פ הדרכת רבניו מורי דרכו, העדיף שלא לעשות כן. הרה"ר קבלה עמדה זו למחצה, לשליש ולרביע. מחד לא קבעה יום נפרד אלא "התלבשה" על עשרה בטבת. מאידך כן נקבעו טקסים ונוסחו תפילות ליום זה.[3]

בד"כ מציינים 2 סיבות מרכזיות לעמדה זו:

האחת, כפי שציין הרב נועם פלאי. שליטת הציבור החילוני במוסדות הישוב בתקופה שלאחר השואה שהדגישה הדגשת יתר את נושא הגבורה של מורדי הגטאות. הדגשה זו קיפחה את כל גילויי הגבורה האחרים. וכמובן הקטינה את עצם האבלות והאובדן על כל ה"אחרים". הדגשה זו באה לידי ביטוי הן בקביעת התאריך והן בתוכנים המרכזיים בהם עסקו ביום זה.

השניה, הרגשה או קביעה כי אין בסמכותנו כיום להחליט ולתקן תקנות כנ"ל. בין מתוך שיקולים הלכתיים (כדברי החזו"א שהובאו במאמר הנ"ל). בין אם כלליים יותר כדברי הגרי"ז וכד'.

לענ"ד קיימות שתי סיבות נוספות:

האחת, קושי רגשי ונפשי. המכה היתה כ"כ קשה, כ"כ כואבת, דם הנרצחים עדיין רתח, עשן הכבשנים עדיין התמר, כך שדיון בדבר דרך הזיכרון הראויה, לא כ"ש קבלת החלטה על הדרך הראויה לזכור את השואה, היה קשה מדי.

הסיבה השניה, חשש אידאולוגי. חשש כי התעסקות בנושא השואה עלול לגרום לשאלות על הנהגתו יתברך. עלול לגרום למשבר אמוני ח"ו. כשהדם היה טרי, מציאות של רב הדורש בעניני מחשבה ומוסר, ולפתע קם אדם ומתריס: "היכן היה רבש"ע בשואה?" - היתה מציאות שכיחה, קיימת ומאיימת. חשש מפני עיסוק בהתנהגות רבנים ומנהיגים בתקופת השואה. הן בהכרעותיהם הציבוריות לפני השואה, הן בהתנהגותם במהלך השואה.[4] גם נושא נתפס כעלול לגרום לערעור האמונה. חששות אלו יצרו מציאות של התעלמות מהנושא.

אסתפק רק בדוגמה אחת. הרב אליהו דסלר זצ"ל. דמות מרכזית בעולם הישיבות דאז, ספרו "מכתב מאליהו" היה במשך שנים רבות אחד מספרי המוסר והמחשבה המרכזיים בעולם הישיבות. ספר בן 5 כרכים. קרוב ל-1,500 עמודים העוסקים במחשבה, אמונה ומוסר. ובכן, כמה עמודים היינו מצפים שיעסקו בשואה? מחצית? רבע? עשרה אחוזים? מתברר שכ-15 עמודים. אחוז אחד! היעלה על הדעת?! זהו? אין מקום להתעסקות נרחבת בגזירת השי"ת להשמיד שליש מהעם היהודי בדרך כה אכזרית? ולמעשה, אין צורך לספור דפים. הרב דסלר עצמו סירב להשתמש במילה "שואה". רק במילה חורבן. כי חורבנות היו לנו הרבה במהלך ההיסטוריה....

אולם אין צורך להסכים על כל הסיבות הנ"ל, או לבדוק מה משקלה של כל סיבה. **משעה שאנו לא קבענו יום מיוחד לזיכרון השואה.** ואף לא הסכמנו לומר תפילה מיוחדת, או למצער קינה מיוחדת.[5] אין וואקום. אם אנחנו לא עושים - יעשו אחרים. **וכך, בהעדר אלטרנטיבה ראויה, נקבע יום השואה כפי שהוא כיום.**

האם אפשר להחזיר את הגלגל אחורנית? או להשלים עם המציאות ולהצטרף? זה נושא אחר.[6]

הרב אליעזר שנקולבסקי
רב קהילת נופי אביב, בית שמש
אב"ד לדיני ממונות, בית שמש

1 - איני מבדיל כרגע בין חורבן בהמ"ק לבין חורבן הארץ בדורו של ר"ע.
2 - בגזרות תתנו נרצחו והושמדו קהילות בהיקף עצום. כמה בדיוק? קשה לקבוע. הממעיטים נוקבים במספר 12,000. המספר המקסימלי הרציני הוא 100,000. באותו זמן חי כמיליון יהודים בעולם. בפרעות תח-תט ג"כ סבלנו עד מאד. היקף הפרעות היה עצום, וקשה לשערו. חוקרים מודרניים סבורים שנרצחו כ-20,000 יהודים. מדברי הש"ך (מגילה עיפה) עולה שמדובר ב-100,000 יהודים. כל הנ"ל תוך אכזריות מפלצתית.
3 - אגב, בציבור החרדי בכללותו (למעט מעטים) לא נהגו אף בזה.
4 - וברור ומובן מאליו שרבים רבים מהם היו ונשארו מופת בהתנהגותם גם בתקופה קשה זו. אך לא כולם.
5 - אני מדבר על רוב בתי הכנסת והישיבות. יש חריגים כידוע.
6 - אולם אבקש לציין. לענ"ד לא יהיה ניתן לבטל / לשנות / למחוק שום דבר קיים, אם לא נציע אלטרנטיבה ראויה. אלטרנטיבה ראויה, פירושה, לענ"ד: יום נפרד + תפילה נפרדת + קינה נפרדת. כמובן שנוכל להמשיך לריב איזה יום הוא היום המתאים? מה נוסח התפילה הראויה? מי ראוי לחבר קינה או תפילה?

עריכה גרפית - גיל ויין

נשמח לקבל תגובות והערות מהקוראים
בדוא"ל: besod@013net.net